

door den terugkeer tot Aristoteles. Deze combinatie verzwakte de Gereformeerde theologie buitengemeen. Allereerst omdat men zoo tegenover de nieuwere stroomingen ging verdedigen wat op de keper beschouwd van den geest der baanbrekende richting niet principieel verschild. En niet minder wjl men gebruik maakte van wapenen, die de eigen hand doorwonden.

Dat dubbele gevaar nam nog toe door de onhelderheid van het natuurbegrip waarop het in de naaste periode toch zoo aankwam. Men behield den term „naturalis” voor „communis” in den historischen zin van in het Paradijs en krachtens den gemeenschappelijken oorsprong allen gemeen, zonder zich rekenschap te geven van het gevaar dat een kleine groep liep bij overname van terminologie het zuivere begrip kwijt te raken. De gevolgen bleven niet uit: natuur werd ook weer opgevat in den zin van medium, meer theologisch gezien als werkstuk; „theologia naturalis” verkreeg daardoor den zin van wetenschappelijke kennis omtrent woordopenbaring in het Paradijs en omtrent openbaring in de kunstgewrochten des Scheppers⁶³). Voegt men daarbij de verwarring van Godskennis en theologie, en de individualistische verwaarloozing van het verschil tusschen de openbaring aan de profeten en de mededeeling hunner kennis aan de Kerk, dan wordt het duidelijk hoe gehavend het Gereformeerde leven uit den strijd moest komen die in den kring der humanisten zelf reeds was ontbrand en waarin men zich geheel noodeloos partij ging stellen.

Aanvankelijk toont de *Renaissance* — die ik thans heb te bespreken — allermint voorliefde voor wetenschappelijken arbeid: reeds het woord zegt het: men wilde wedergeboorte, en wel: niet voor de oudheid, zooals men niet zelden meent, maar voor zichzelf⁶⁴). Nu houde men in het oog, dat de scholastiek dit heilsgoed reeds in onlosmakelijk verband met de kerkelijke bediening van den Doop had gebracht⁶⁵), en dus met het „bovennatuurlijk” terrein. Dante had het nog verder gesecculariseerd en toegepast op de „aardsche” verhoudingen van pausdom en keizerrijk, anderen gingen nog verder. Toen nl. het groeiend verlangen naar den Messias-keizer, die aan het ontwakend Italië de zoo begeerde vrijheid zou hergeven, niet werd bevredigd, verkreeg het begrip „wedergeboorte” ’n geheel onchristelijken inslag: aansluitend bij de niet ongevaarlijke schildering van Adam in den staat der rechtheid, door Augustinus geboden, stelde men reeds vroeger als ideaal de repristinatie van dezen toestand: „ut reddamur ad prestinum statum Adae”. Thans heet het, blijkbaar in aansluiting aan de Stoa, dat met God ook de natuur werkt in deze richting. Zoo wordt de levende ziel eerst geïdealiseerd tot levenden geest, daarna de laatste opgevat als ’n ook na den zondeval nog zonder invloed van den levendmakenden Geest te bereiken ideaal⁶⁶). Petrarca stelt zich in alle bescheidenheid voor als „homo spiritualis” en Pico della Mirandola acht het mogelijk, dat men *zich* wederbaart: poteris in superiora